

Міжнародна школа перехідного правосуддя
"ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ"

<http://transitionaljustice.online/>

Перша в Україні Міжнародна школа перехідного правосуддя "Перехідне правосуддя: світовий досвід і український контекст" відбулася 17-24 травня 2021 р. у форматі онлайн. Організаторами Школи виступили Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого та Центр міжнародного гуманітарного права і перехідного правосуддя за сприяння Konrad-Adenauer-Stiftung та за підтримки Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим.

Перехідне правосуддя – це шлях, яким країни проходять від війни до миру, забезпечуючи проведення судових і несудових процедур для відновлення прав людей, постраждалих від конфлікту, розслідування найтяжчих злочинів, встановлення історичної правди та впровадження інституційних гарантій неповторення конфлікту. Концепція перехідного правосуддя в Україні розроблена Робочою групою з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Комісії з правової реформи, створеної Указом Президента 2019/584.

Концепція передбачає чотири базових компоненти:

- відшкодування шкоди постраждалим від конфлікту,
- притягнення винних до відповідальності та запобігання безкарності,
- забезпечення права на правду про збройний конфлікт,
- впровадження заходів з недопущення виникнення конфлікту в майбутньому.

Під час Школи відбулися 10 лекцій провідних світових спеціалістів з перехідного правосуддя, які є професорами всесвітньо відомих університетів, практикуючими юристами країн, що проходять шлях перехідного правосуддя, експертами міжнародних організацій.

Участь у Школі взяли 142 учасники, серед яких понад 20 представників судових органів, понад 20 представників органів прокуратури, близько 40 адвокатів і практикуючих юристів, 6 правозахисників з неурядових організацій, понад 40 науковців та викладачів закладів вищої освіти, близько 20 аспірантів і студентів.

Школа завершилася Практикумом, під час якого всі учасники, об'єднані у 4 групи за компонентами Перехідного правосуддя, визначали які заходи мають бути вжиті для реалізації перехідного правосуддя в Україні. Фасилітаторами виступили члени Робочої групи з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Комісії з правової реформи в Україні та міжнародні експерти. За результатами роботи в рамках Практикуму слухачі-учасники Школи, напрацювали Спільну Резолюцію, яку буде взято до уваги членами Робочої групи та яку буде надіслано державним органам, залученим до процесу перехідного правосуддя, і поширено у засобах масової інформації.

СПІЛЬНА РЕЗОЛЮЦІЯ УЧАСНИКІВ
Міжнародної школи перехідного правосуддя
"Перехідне правосуддя: світовий досвід і український контекст",
що відбулася 17-24 травня 2021 року
<http://transitionaljustice.online/>

Спільна Резолюція підготовлена і узгоджена виключно слухачами-учасниками Школи в їх особистій якості. Резолюція не відображає офіційної позиції органів чи організацій, у яких працюють чи з якими знаходяться в інституційних зв'язках слухачі-учасники Школи. У розробці рекомендацій не брали участі ні запрошені лектори Школи, ні організації, в яких вони є експертами. Висловлені позиції та рекомендації належать виключно слухачам і жодним чином не відображають думок і позицій запрошених лекторів, фасилітаторів, організаторів Школи, а також організацій, з якими вони знаходяться у професійних чи інституційних зв'язках.

1. Загальні рекомендації щодо реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні

Задля реалізації перехідного правосуддя в Україні мають бути вжиті наступні заходи у законодавчій сфері:

- 1.1. Запроваджувати інституційні, функціональні та інші зміни з метою реалізації перехідного правосуддя в Україні, дотримуючись засадничих положень Конституції України.
- 1.2. Чітко визначити, які заходи будуть застосовані в конфліктний, пост-конфліктний чи обидва періоди.
- 1.3. Забезпечити комплексне нормативне регулювання реалізації компонентів перехідного правосуддя з метою уникнення конфлікту повноважень та конкуруючих норм.
- 1.4. Якомога ширше використовувати метод моделювання у законопроектній роботі із залученням основних стейкхолдерів.
- 1.5. Сприяти імплементації однакових підходів до перехідного правосуддя в Криму і на сході України.
- 1.6. Декриміналізувати діяльність цивільного населення в сфері забезпечення гуманітарних потреб на тимчасово окупованих територіях.
- 1.7. Забезпечити експертну оцінку законопроектів на предмет їх відповідності засадам концепції перехідного правосуддя (наприклад, забезпечити таку експертну оцінку законопроекту № 5143).
- 1.8. Задля забезпечення дотримання принципу правової визначеності, недопущення зловживань при правозастосуванні, розробити чіткі дефініції понять потерпілих від збройного конфлікту, визначити критерії для ідентифікації кола осіб, які співпрацювали з окупаційними адміністраціями та осіб, які брали безпосередню участь у збройному конфлікті, з метою запровадження процесу люстрації.
- 1.9. Забезпечити системний підхід з урахуванням концепції перехідного правосуддя при внесенні змін до існуючого законодавства, зокрема при внесенні змін до Кримінального кодексу України.

Задля реалізації перехідного правосуддя в Україні мають бути вжиті наступні заходи у сфері інформування і обговорення:

- 1.10. Забезпечити національне обговорення концепції перехідного правосуддя, що сприятиме демократичному розвитку та підвищенню рівня правосвідомості, адже ініціативи Президента України і Верховної Ради України мають бути засновані на думках усього населення України.
- 1.11. Першочергово запровадити інформаційну політику, яка буде демонструвати підтримку мешканців тимчасово окупованих територій.

Задля реалізації перехідного правосуддя в Україні мають бути вжиті наступні заходи у сфері реалізації та фінансування:

- 1.12. Забезпечити постійну діяльність робочих груп та експертних комісій, всебічне врахування наукових праць і практичних результатів при імплементації засад перехідного правосуддя.
- 1.13. Забезпечити належне фінансування усіх кроків із реалізації перехідного правосуддя.

2. Рекомендації щодо реалізації першого компоненту “Відшкодування шкоди постраждалим від конфлікту”

Задля реалізації перехідного правосуддя в сфері відшкодування шкоди постраждалим від збройного конфлікту в Україні мають бути вжиті наступні заходи:

- 2.1. Першочерговим є визначення категорій осіб, які є постраждалими внаслідок збройного конфлікту в Україні, незалежно від місця їх проживання та з дотриманням принципу недискримінації.
- 2.2. Визначити правовий статус осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні, та розробити програму заходів державної підтримки таких осіб, що включатиме право на компенсацію (моральну, матеріальну).
- 2.3. Внести зміни до законодавства щодо документування, оцінювання, відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту.
- 2.4. Забезпечити впровадження механізму компенсації майнової шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту, із відповідним фінансуванням за наявності підтверджуючих обставин про таку шкоду.
- 2.5. Вирішити питання щодо документів, виданих на тимчасово окупованих територіях України, з урахуванням Намібійських винятків.
- 2.6. Створити реєстр потерпілих внаслідок збройного конфлікту задля захисту їх прав.
- 2.7. Вирішити питання щодо забезпечення права ВПО на добровільне безпечне повернення на покинуте місце проживання після припинення збройного конфлікту (деокупації тимчасово окупованих територій)..
- 2.8. Забезпечити реалізацію програм інтеграції ВПО за новим місцем проживання.
- 2.9. Вирішити питання щодо повернення експропрійованого майна, що розташоване на тимчасово окупованих територіях, законним власникам.
- 2.10. Забезпечити створення спеціального фонду для відшкодування окремим категоріям осіб, постраждалим внаслідок збройного конфлікту.
- 2.11. Визначити механізм виплати заборгованості по пенсіям пенсіонерам з тимчасово окупованих територій, які не отримували пенсію під час збройного конфлікту.

- 2.12. Забезпечити надання пільг (зокрема, встановлення спеціальної квоти, окремо від загальної) для студентів з тимчасово окупованих територій, які мають бажання вступити до закладів вищої освіти України.
- 2.13. Забезпечити виконання рішень судів щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту.
- 2.14. Визначити процедури верифікації рішень, винесених так званими “судами” на тимчасово окупованих територіях в період окупації. Визначити статус осіб, які відбули покарання у вигляді позбавлення волі за рішеннями таких “судів”.

3. Рекомендації щодо реалізації другого компоненту: “Притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та запровадження амністії”

Задля реалізації перехідного правосуддя в сфері кримінальної відповідальності та амністії мають бути вжиті наступні заходи у сфері удосконалення національного законодавства:

- 3.1. Забезпечити приведення кримінального і кримінально-процесуального законодавства у відповідність засадам перехідного правосуддя з метою чіткого визначення підстав кримінальної відповідальності.
- 3.2. Забезпечити справедливий суд усім особам, які підозрюються у вчиненні міжнародних злочинів, уникаючи «суду переможців».
- 3.3. Привести законодавство у сфері перехідного правосуддя у відповідність з міжнародними стандартами: Римським статутом Міжнародного кримінального суду 1998 р., Стамбульським протоколом 1999 р., Міжнародним протоколом із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту 2014 р.
- 3.4. Визначити роль Міжнародного кримінального суду у перехідному правосудді в Україні з огляду на вплив його ймовірних рішень на реінтеграційну політику та амністію. Урегулювати кримінально-процесуальне співробітництво з Міжнародним кримінальним судом.
- 3.6. Забезпечити своєчасне надання науково-практичних коментарів до законів, прийнятих в рамках реалізації положень перехідного правосуддя щодо кримінальної відповідальності.
- 3.7. Сприяти розбудові інституційної спроможності розслідувати злочини, вчинені в умовах збройного конфлікту. Забезпечити навчання працівників, які будуть розслідувати.
- 3.8. Забезпечити чіткий розподіл повноважень між відповідними органами у сфері кримінального розслідування міжнародних злочинів та удосконалити методики розслідування.
- 3.9. Забезпечити баланс між реалізацією принципу невідворотності покарання та інституційною спроможністю органів, покликаних притягати до кримінальної відповідальності винних осіб.
- 3.10. Узагальнити найкращі практики використання в кримінальному провадженні як доказів відомостей, зібраних неурядовими організаціями щодо грубих порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права.
- 3.11. Забезпечити органи, які здійснюють розслідування, належним фінансуванням та технічними засобами, включаючи спеціальну техніку та доступ до новітніх технологій.

- 3.12. Забезпечити широке обговорення можливих моделей амністії в суспільстві з метою досягнення розуміння концепції та єдності думок.
- 3.13. Сприяти максимальному залученню потерпілих осіб до процесів притягнення до відповідальності та реалізації амністій, задля чого розробити інформаційну політику щодо потерпілих від злочинів з метою інформування їх стосовно діяльності органів, до яких вони можуть звертатися по правову допомогу (за допомогою соціальної реклами, залучення органів безоплатної правової допомоги, громадських об'єднань).
- 3.14. Розробити процедури медіації в кримінальних провадженнях як способу примирення жертв та осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.
- 3.15. На законодавчому рівні розробити і забезпечити легітимну амністію на засадах справедливості з урахуванням інтересів потерпілих у конфлікті.
- 3.16. При розробці національного законодавства стосовно амністії певних діянь, вчинених в умовах збройного конфлікту, враховувати критерії, напрацьовані найкращими спеціалістами галузі, та підходи найуспішніших практик світу.
- 3.17. Передбачити можливість пом'якшення покарання для тих, хто сприяє розкриттю інформації про історичні факти і події.
- 3.18. Забезпечити реалізацію цивільно-правової відповідальності амністованих осіб з метою відшкодування шкоди потерпілим за рахунок майна амністованих осіб (у разі його наявності).

4. Рекомендації щодо реалізації третього компоненту: “Забезпечення права на правду”

Задля реалізації перехідного правосуддя в сфері забезпечення права на правду мають бути вжиті наступні заходи:

- 4.1. Започаткувати державну підтримку наукових досліджень з метою максимально об'єктивної оцінки обставин подій збройного конфлікту.
- 4.2. Створити Комісію з питань пошуку правди.
- 4.3. Забезпечити якомога ширше інформування про факти і події, що мали місце в ході збройного конфлікту.
- 4.4. Сприяти підвищенню рівня довіри до концепції перехідного правосуддя на окупованих територіях.
- 4.5. Розробити державну програму з питань забезпечення права на правду в якій урахувати роль Інституту національної пам'яті.
- 4.6. Сприяти встановленню історичної правди з питань зниклих безвісти.
- 4.7. Створити Спеціальну комісію з питань зниклих безвісти.
- 4.8. Створити Архів документів про збройний конфлікт та міжнародні злочини і передбачити доступ до нього за індивідуальним запитом.
- 4.9. Забезпечити безстрокове зберігання документів про збройний конфлікт та міжнародні злочини.
- 4.10. Створити репозитарій електронних документів про збройний конфлікт.

5. Рекомендації щодо реалізації четвертого компоненту: “Інституційні реформи, люстрація і недопущення повторення конфлікту в майбутньому”

Задля реалізації перехідного правосуддя в сфері інституційних реформ мають бути вжиті наступні заходи:

- 5.1. Підвищити довіру до судових і правоохоронних органів шляхом проведення якісних інституційних реформ;
- 5.2. Підготувати необхідний кадровий ресурс з працівників правоохоронних і судових органів для відновлення правопорядку на тимчасово окупованій території та заповнення вакантних посад;
- 5.3. Збільшити кількість ротаций серед працівників правоохоронних і судових органів;
- 5.4. Переглянути вимоги до кандидатів на отримання посад в держслужбі і правоохоронних органах;
- 5.5. Внести зміни до законодавства для забезпечення і оперативного реагування на сучасні виклики, пов'язані з реалізацією перехідного правосуддя в Україні;
- 5.6. Передбачити заходи і відповідні зміни до законодавства України щодо запобігання соціальним конфліктам;
- 5.7. Створити квазісудові установи із залученням іноземних експертів, які б сприяли і допомагали відправленню правосуддя у процесах, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні;
- 5.8. Імплементувати міжнародні стандарти діяльності і забезпечення безпеки правоохоронними органами;
- 5.9. Здійснити на регулярній основі аудит і контроль за діяльністю правоохоронних органів з дотримання міжнародних стандартів прав людини;
- 5.10. Встановити на законодавчому рівні чіткий перелік завдань, функцій, коло органів, які будуть займатися реалізацією перехідного правосуддя в Україні;
- 5.11. Сприяти патріотичному вихованню та освіті в державі.
- 5.12. Забезпечити психологічну підтримку осіб, потерпілих від збройного конфлікту.

Задля реалізації перехідного правосуддя в сфері люстрації мають бути вжиті наступні заходи:

- 5.13. Сприяти вивченню зацікавленими суб'єктами зарубіжного досвіду проведення люстрації, вирішення питання колабораціонізму та імплементація його в законодавство України;
- 5.14. На законодавчому рівні розробити деталізовані процедури люстрації (коло осіб, час початку, територіальні межі поширення тощо) із забезпеченням дотримання стандартів прав людини та з урахуванням міжнародної судової практики;
- 5.15. Провести очищення / люстрацію органів підтримання правопорядку відповідно до міжнародних стандартів від корумпованих елементів для відновленні довіри до правоохоронної системи.

Задля реалізації перехідного правосуддя в сфері недопущення повторення конфлікту в майбутньому мають бути вжиті наступні заходи:

- 5.16. Забезпечити створення єдиної "рамки" (реєстру, бази), де визначається, що є історичною правдою, і ведеться документування подій, які мали місце напередодні та в ході збройного конфлікту;

- 5.17. Забезпечити реалізацію просвітницької, інформаційної політики і патріотичного виховання (патріотично-ідеологічне наповнення) в закладах середньої і вищої освіти;
- 5.18. Розробити освітні програми щодо засад перехідного правосуддя з урахуванням основ військової освіти.

6. Рекомендації щодо залучення відповідних стейкхолдерів до реалізації складових перехідного правосуддя

Залучити до реалізації складових перехідного правосуддя наступних стейкхолдерів:

- 6.1. Осіб, постраждалих від збройного конфлікту та утворені ними громадські об'єднання.
- 6.2. Національні і міжнародні громадські організації.
- 6.3. Органи місцевого самоврядування.
- 6.4. Органи влади України: Офіс Президента України, Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство юстиції України, Офіс Генерального прокурора, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури та інформаційної політики.
- 6.5. Засоби масової інформації.
- 6.6. Національні наукові та освітні школи, think tanks.
- 6.7. Міжнародних партнерів: установи ООН, ЄС, інших організацій.
- 6.8. Держави – міжнародні партнери України для підтримки позиції нашої країни.